

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-35-3

УДК 338.48

Забаштанський М.М.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри управління персоналом та економіки праці
Чернігівського національного технологічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9417-0163>
E-mail: mazani@ukr.net

Роговий А.В.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри туризму
Чернігівського національного технологічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5445-214X>
E-mail: rogovoy1976@ukr.net

Забаштанська Т.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Чернігівського національного технологічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5086-3651>
E-mail: tamza.cn@gmail.com

ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті визначено роль туристичної індустрії України у забезпеченні розвитку національної економіки країни у сучасних умовах. Систематизовано виклики та загрози функціонуванню туристичної індустрії, а також обґрунтовано наявність причинно-наслідкового зв'язку їх виникнення з відсутністю чітких стратегічних планів розбудови вітчизняної економіки. Доведено, що низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних туристичних продуктів зумовлений недостатнім рівнем інфраструктурно-го забезпечення туристичної галузі, обтяженого високим рівнем технічного та морального зносу. Виявлено наявність значного взаємозв'язку між тенденціями розвитку туристичної індустрії та загальним економічним розвитком світової та національної економік. Формалізовано вплив вхідних та вихідних туристичних потоків на відновлення людського ресурсу, стан туристичної галузі та розвиток національної економіки.

Ключові слова: туристична індустрія, туристичні потоки, рекреаційні ресурси, туристична галузь, туристичний потенціал.

Забаштанский М.Н., Роговой А.В., Забаштанская Т.В. ВЫЗОВЫ И УГРОЗЫ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье определена роль туристической индустрии Украины в обеспечении развития национальной экономики страны в современных условиях. Систематизированы вызовы и угрозы функционированию туристической индустрии, а также обосновано наличие причинно-следственной связи их возникновения с отсутствием четких стратегических планов развития отечественной экономики. Доказано, что низкий уровень конкурентоспособности отечественных туристических продуктов обусловлен недостаточным уровнем инфраструктурного обеспечения туристической отрасли, обремененного высоким уровнем технического и морального износа. Вывявлено наличие значительной взаимосвязи между тенденциями развития туристической индустрии и общим экономическим развитием мировой и национальной экономик. Формализовано влияние входных и выходных туристических потоков на восстановление человеческого ресурса, состояние туристической отрасли и развитие национальной экономики.

Ключевые слова: туристическая индустрия, туристические потоки, рекреационные ресурсы, туристическая отрасль, туристический потенциал.

Zabashtanskyi Maksym, Rogovyi Andrii, Zabashtanska Tetiana. CHALLENGES AND THREATS OF THE TOURIST INDUSTRY OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

The article defines the role of the tourism industry of Ukraine in ensuring the development of the national economy in the modern conditions. Taking into account the place and role of the tourism industry in the life of society, its allocation has been made one of the priority directions of the development of the national economy, and also the need to generate favorable conditions for its functioning and development has been emphasized. It has been proved that the tourism industry not only directly or indirectly affects most sectors of the national economy, including industry, agriculture, construction, transport, insurance, communications, trade, catering, housing and communal services, public services, culture, arts, sports, etc., but also contributes to their development. The challenges and threats to the functioning of the tourism industry are systematized, and the causal link of their occurrence with the absence of clear strategic plans for the development of the domestic economy is substantiated. It is proved that the low level of competitiveness of domestic tourist products is due to the insufficient level of infrastructure provision of the tourism industry, burdened with high levels of technical and moral depreciation. It is stressed that the national tourism industry at the present stage, having a weak infrastructure, in most cases is not able to provide a competitive offer of tourist services that deprives it of both consumers and investment, and an important function of the restoration of human capital, the national economy imports from other countries of the world, creating a favorable investment environment for them and depriving sources of funding as a tourist industry of the country and the state itself. The existence of a significant relationship between the trends of the tourism industry development and the general economic development of the world and national economy has been revealed. The influence of incoming and outgoing tourist flows on the restoration of human resources, the state of the tourism industry and the development of the national economy are formalized. The emphasis was placed on the fact that the future of the tourism industry of the country should be based on updated, innovative principles of economic management that take into account the national interests of the state, the goals of tourism development, and the desire and opportunities for citizens to receive tourist services.

Keywords: tourism industry, tourist streams, recreational resources, tourism industry, tourism potential.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах глобалізації, динамічного розвитку світового ринку послуг дедалі більшої вагомості та пріоритетності набуває туристична індустрія. Вона займає особливе місце в системі міжнародних господарських відносин та загальнолюдських цінностей, сприяє посиленню позитивних тенденцій в економіко-політичному та соціально-культурному житті суспільства. Зважаючи на значення місця і роль туризму в житті суспільства, більшість держав світу, зокрема й Україна, проголошує його одним із пріоритетних напрямів розвитку національної економіки, створюючи сприятливі умови для функціонування даної галузі. Проте економічний розвиток будь-якої держави як складної соціально-економічної системи в сучасних умовах супроводжується високим рівнем нестабільності внутрішнього та зовнішнього середовища, що актуалізує питання забезпечення стійкості функціонування туристичної індустрії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення стабільності функціонування та розвитку туристичної індустрії в сучасних умовах функціонування національної та світової економік знайшли відображення в наукових працях таких учених, як: Л. Александрова, О. Арнольд, М. Аріарський, Д. Басюк, О. Бейдик, М. Біржаков, Дж. Боуен, Р. Браймер, О. Вишневіська, А. Голиков, Ч. Гольднер, Г. Долженко, А. Дурович, І. Енджейчик, М. Кабушкін, В. Карп, В. Квартальний, Т. Кисельов, Ф. Котлер, О. Любіцева, Дж. Майкенз, Р. Макінтош, Н. Мешко, М. Монтанер, В. Новаторова, Р. Нугманов, Г. Папірян, А. Парфіненко, Дж. Рітчі, В. Сеніна, В. Сидоров, Е. Соколов, Ю. Стрельцов, Т. Ткаченко, Дж. Уокер, Г. Харріс, А. Чудновський, А. Якимович та ін. Проте існує низка теоретичних та практичних проблем у частині визначення можливих викликів та загроз функціонуванню туристичної індустрії України в умовах глобалізаційних процесів, що потребують подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета дослідження. На основі викладеного важливо сформулювати мету дослідження, яка полягає у поглибленні теоретичних та практичних підходів до визначення можливих викликів та загроз функціонуванню туристичної індустрії України для розроблення заходів щодо забезпечення її стабільного розвитку в системі національної економіки.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Сьогодні в умовах глобальних перебудов і переорієнтації галузей економіки туристична індустрія поступово займає лідерські позиції в багатьох країнах світу. Туризм не тільки прямо або опосередковано охоплює більшість галузей економіки, у тому числі промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, страхування, зв'язок, торгівлю, громадське харчування, житлово-комунальне господарство, сферу побутових послуг, культуру, мистецтво, спорт тощо, а й стимулює їхній розвиток. Від функціонування туристичної галузі безпосередньо залежить діяльність понад 40 галузей економіки і близько 10% населення світу.

Розвиток туристичної індустрії для України є вкрай важливою економічною необхідністю, зважаючи на те, що, за даними Світової ради з подорожей та туризму (WTTC), у 2017 р. прямиї, непрямий та опосередкований внесок туризму у світову економіку становив близько 10,4% ВВП, або 8,3 трлн дол. Окрім того, кожна десята вакансія у світі пов'язана з туризмом, а загалом у галузі – близько 313 млн робочих місць. Проте за результатами 2017 р. частка туристичної галузі України становила 1,5% ВВП,

що свідчить про її слабкий розвиток, а також відсутність конкурентних позицій на світовому ринку послуг. Україна у 2017 р. посіла 88-е місце за привабливістю для туристів за версією експертів Всесвітнього економічного форуму: 98-е місце – щодо екології, 79-е місце – авіаційної інфраструктури, 81-е місце – портової інфраструктури, 71-е місце – туристичного сервісу; 124-е місце – інвестиційної привабливості у туристичний бізнес [7].

Програмами розвитку туризму в Україні визначено такі напрями його подальшого функціонування:

- удосконалення нормативно-правової бази туристичної діяльності;
- оптимізація податкового законодавства;
- зміцнення матеріальної бази туризму;
- розширення міжнародної співпраці в туристичній галузі;
- підвищення якості та розширення асортименту туристичних послуг;
- поліпшення транспортного обслуговування;
- підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини;
- поліпшення інформаційного та рекламного забезпечення;
- впровадження ефективної інноваційної діяльності та створення наукової бази туризму;
- створення сприятливого інвестиційного клімату в туристичній галузі;
- розвиток туристичної інфраструктури на національному та регіональному рівнях з урахуванням специфіки розвитку територій;
- поліпшення кадрового забезпечення.

Проте глобалізація соціально-економічних процесів, з одного боку, супроводжується формуванням нових умов і джерел розвитку туристичної індустрії, а з іншого – несе в собі виклики та загрози: технологічні, економічні, соціальні, цивілізаційні. Подолати численні виклики та загрози для галузі туризму неможливо без запровадження науково обґрунтованих заходів безпеки та здійснення цілеспрямованої політики захисту національних інтересів.

Таке положення загострює проблеми розвитку туристичної галузі України, а невизначеність напрямів розвитку держави, відсутність чітких стратегічних планів розбудови економіки створюють сприятливе підґрунтя для формування викликів та загроз даній сфері національної економіки, які сформовано в табл. 1.

Туристична індустрія є динамічною та економічно чутливою галуззю, проте саме це формує найбільші загрози та виклики, адже за незначної зміни, наприклад, політичної чи економічної ситуації чи виникнення природних катаклізмів національна економіка швидко втрачає туристичний потік, проте інші країни світу відчують його зростання.

Окремо варто виділити фактор рівня капіталізації сфери туризму, який є досить суттєвим і продовжує зростати. Глобалізаційні механізми розвитку ставлять значні вимоги до туристичних компаній під час виходу на міжнародний ринок, що посилює конкурентну боротьбу за туриста.

Як наслідок, обсяги капіталізації окремих туристичних мереж перевищують національні та галузеві можливості, а тому класична ієрархія рівнів капіталізації у системі світового конкурентного середовища втрачає економічний сенс, зважаючи на те, що рівень капіталізації туристичної індустрії певних країн, самої галузі й окремих підприємств має мультиколінійний зв'язок з обсягами залучених туристичних потоків.

Таблиця 1

Виклики та загрози туристичній індустрії України у сучасних умовах

Виклики	Загрози
<p>Забезпечення постійного підвищення якості послуг із розміщення туристів, що надаються, шляхом розвитку інфраструктури та рекреаційних засобів як для місцевих громадян, так і для гостей.</p> <p>Підвищення рівня життя населення країн шляхом отримання економічної вигоди від туризму.</p> <p>Забезпечення відповідних орієнтирів для окремих видів розвитку в рамках міських формувань та адекватні пропозиції для розвитку внутрішніх міських територій.</p> <p>Розроблення програм розвитку туризму, які посилюють використання культурних, соціальних та економічних особливостей курортних регіонів.</p> <p>Розроблення щорічної туристичної політики.</p> <p>Постійний моніторинг та оптимізація задоволення туристів від отриманих туристичних послуг.</p> <p>Вигідне географічне положення держави.</p> <p>Висококваліфікована робоча сила.</p> <p>Сприятливі кліматичні умови.</p> <p>Посилення конкурентоспроможності туристичних послуг.</p> <p>Зниження зовнішньої інвестиційної привабливості.</p> <p>Зростання недобросовісної конкуренції.</p>	<p>Відсутність цілісної системи регіонального регулювання туристичної індустрії.</p> <p>Повільний розвиток матеріальної бази підприємств туристичної індустрії через низькі темпи зростання обсягів інвестицій;</p> <p>Невідповідність міжнародним стандартам більшості туристичних установ.</p> <p>Низький рівень висококваліфікованих фахівців та невідповідність міжнародним стандартам надання послуг.</p> <p>Недостатній рівень методичної, організаційної, інформаційної та матеріальної підтримки підприємств, що надають туристичні послуги з боку державної системи.</p> <p>Відсутність комплексного підходу до залучення клієнта із засобів реклами національного туристичного продукту як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.</p> <p>Високий рівень оподаткування підприємств туристичної індустрії.</p> <p>Незадовільний стан туристичної, сервісної та інформаційної інфраструктури в зонах автомобільних доріг та міжнародних транспортних коридорів.</p> <p>Глобалізація економіки та відсутність економіко-політичного впливу на світові економічні процеси.</p> <p>Наростання рівня корупції у країні.</p> <p>Деформація рівня соціально-економічного розвитку регіонів.</p> <p>Військові дії на території країни.</p>

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 6; 7]

Туристична індустрія формується комплексом підприємств, які забезпечують чи сприяють задоволенню рекреаційних потреб людини під час її переміщення незалежно від його мети, крім того, що пов'язане з оплачуваною у відвідуваній країні роботою. Отже, матеріально-технічну базу цієї складної структури утворюють підприємства розміщення, транспортні та сфера обслуговування туристів. До підприємств розміщення належать готелі, а також спеціалізовані засоби розміщення: кемпінги, будинки відпочинку, санаторії, пансіонати, профілакторії тощо. У транспортній сфері виділяють, насамперед, транспорт власне для туристів (круїзні судна, спеціальні катери та яхти для прогулянок), а також транспорт, який обслуговує саму індустрію туризму, тобто туристів і місцеве населення. Із цих позицій Україна має величезний туристичний потенціал як держава, яка повною мірою забезпечена усіма видами ресурсів для розвитку національного курортного і туристичного продукту та виходу на міжнародний ринок. Проте до цього часу розвиток туристичної галузі України стримують тенденції, які формуються під впливом вищезазначених викликів та загроз, незважаючи на те, що держава намагається створити конкурентоспроможний туристичний продукт через виконання таких завдань: реалізацію спільних проектів щодо вдосконалення туристичної індустрії окремих регіонів за участю міжнародних організацій; створення природно-господарських міжнародних комплексів рекреаційного типу; організацію спільних лікувально-оздоровчих та туристичних підприємств.

Але всі ці передумови формують декілька суттєвих перешкод у перспективних напрямках розвитку туристичної індустрії в Україні.

Перша полягає у тому, що однією з найважливіших функцій туризму є оздоровча, або рекреаційна. У спеціальній літературі цю функцію визначають ще як відтворувальну, репродуктивну, тобто таку, що сприяє зміцненню здоров'я людини, відновленню її працездатності і, як наслідок, підвищенню продуктивності суспільної праці. Безпосередньо з погляду туриста як споживача туристичного продукту саме оздоровча функція туризму є пріоритетною. Причому оздоровчий ефект поділяється на лікувальний (відомий ще з давніх часів) і профілактичний (харак-

терний для більшості сучасних видів відпочинку й туризму). Це дає змогу визначити туристичну індустрію як єдине і важливе джерело відновлення наявного трудового потенціалу України, який стрімко скорочується. Саме туристична індустрія дає змогу не лише зберегти та відтворити найбільш цінний у сучасних умовах людський ресурс національної економіки, а й забезпечити умови для його більш ефективного використання, отримати додаткові конкурентні переваги в процесі його використання в глобалізованій світовій економіці.

Друга проблема полягає у тому, що варто говорити про існування значного взаємозв'язку між тенденціями розвитку туристичної індустрії, загальним економічним розвитком світової та національної економіки й особистими доходами громадян. Попит на туристичні продукти є дуже еластичним та залежним від тенденцій у світовій та національній економіках. Якщо доходи національних економік та окремих громадян будуть зростати, це буде призводити до одночасного росту туристичної діяльності та зростання кількості туристичних послуг. Проте низький рівень життя більшості українців не сприяє розвитку туристичної індустрії, що не дає змоги використовувати її потенціал у відновленні людського капіталу повною мірою. Крім того, громадяни України, які мають кошти на відпочинок, здебільшого надають перевагу відпочинку за кордоном, інвестуючи, таким чином, значні кошти в розвиток туристичної індустрії інших країн світу. Відсутність суттєвих інвестицій із боку держави, а також громадян не сприяє розвитку туристичної інфраструктури в Україні, що знову ж таки змушує більшість туристів шукати відпочинку в інших країнах світу.

Із цих позицій виникає складна ситуація, яка полягає у тому, що в країнах, що розвиваються, де ще не завершилося пристосування національного господарства до закономірностей функціонування світової економіки, виникає невідповідність цілей національної економіки перспективам розвитку туристичної індустрії, можливостям та бажанням громадян щодо отримання туристичних послуг. Громадяни, маючи обмежені фінансові можливості, прагнуть отримати туристичні послуги за конкурентоспроможною ціною, віддаючи перевагу подорожам до інших країн світу (рис. 1).

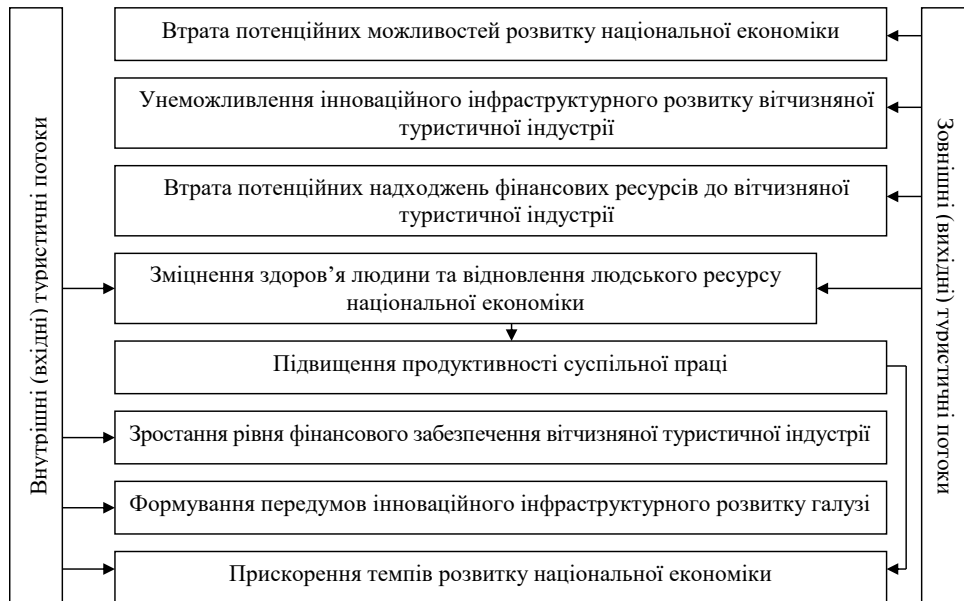

Рис. 1. Вплив туристичних потоків на відновлення людського ресурсу, стан туристичної галузі та розвиток національної економіки

Джерело: розроблено авторами

Проте національна туристична індустрія на сучасному етапі, маючи слаборозвинену інфраструктуру, здебільшого не в змозі забезпечити конкурентну пропозицію туристичних послуг, що позбавляє її як споживачів, так і інвестицій. Та найголовніше, що важливу функцію відновлення людського капіталу національна економіка імпортує з інших країн світу, створюючи для них сприятливе інвестиційне середовище та позбавляючи джерел фінансування як туристичну індустрію країни, так і саму державу.

Висновки. Сьогодні туризм вважається одним із найбільш перспективних напрямів соціально-економічного розвитку національної економіки. Україна володіє значним потенціалом щодо розвитку туристичної індустрії, але значна кількість викликів та загроз гальмують розвиток туризму та туристичної індустрії в країні. Ситуація, що склалася, вимагає переосмислення ролі туристичної індустрії у національній економіці, яка полягає не лише в отриманні доходів та збільшенні валового внутрішнього продукту, а й у створенні унікальних умов для відновлення людського потенціалу, який сьогодні визнаний найбільш цінним ресурсом розвитку будь-якої економіки. Саме тому стає очевидним, що майбутнє туристичної індустрії нашої держави має будуватися на основі оновлених, інноваційних принципів управління економікою, які б ураховували національні інтереси держави, цілі розвитку туризму та бажання й можливості громадян щодо отримання туристичних послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексеева Т.І., Соколовська А.С. Вплив глобальних факторів на розвиток туризму в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 11. С. 44–47.
2. Балабанов І.Т., Балабанов А.І. Економіка туризму. Москва : Финансы и статистика, 2003. 176 с.
3. Вишневська О.О. Феномен туризму у сучасному соціокультурному просторі : монографія. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. 296 с.

4. География мирового хозяйства : учебное пособие / А.П. Голиков и др. ; под ред. А.П. Голикова. Киев : Центр учебной литературы, 2008. 212 с.
5. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О.Г. Білорус та ін. ; кер. авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. Київ : КНЕУ, 2001. 733 с.
6. Гончаренко Н.І., Склярєнко Я. Теоретико-методологічні основи дослідження туристичної політики Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2017. Вип. 6. С. 161–166.
7. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2019).
8. Забаштанський М.М. Концесійні відносини: фінансові детермінанти розвитку в Україні : монографія. Київ : Кондор-видавництво, 2016. 382 с.
9. Любицева О.О. Рынок туристических услуг (геопросторовые аспекты). Киев : Альтерпрес, 2002. 436 с.
10. Роговий А.В. Економічна безпека: детермінанти забезпечення в умовах циклічності економіки : монографія. Київ : Кондор-видавництво, 2017. 374 с.

REFERENCES:

1. Aleksiejeva T.I., Sokolovska A.S. (2016). Vplyv hlobalnykh faktoriv na rozvytok turizmu v Ukraini [Impact of global factors on tourism development in Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, 11, 44–47. [in Ukrainian]
2. Balabanov I.T., Balabanov A.I. (2003). *Ekonomika turizma* [Tourism economics]. Moskva : Finansyi i statistika. [in Russian]
3. Vyshnevskya O.O. (2009). Fenomen turizmu u sучasnomu sotsiokulturnomu prostori : monohrafiia [The phenomenon of tourism in contemporary socio-cultural space : a monograph]. Kharkiv : KhNU im. V.N. Karazina. [in Ukrainian]
4. Golikov A.P. (2008). *Geografiya mirovogo hozyaystva : uchebnoe posobie* [The geography of the world economy : a training manual]. Kiev : Tsentru uchebnoy literatury. [in Russian]
5. Bilorus O.H. (2001). *Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku : monohrafiia* [Globalization and security of development : monograph]. Kyiv : KNEU. [in Ukrainian]
6. Honcharenko N.I., Skliarenko Ya. (2017). *Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia turystychnoy polityky Yevropeiskoho Soiuzu* [Theoretical and methodological foundations of the European Union tourism policy study]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm»*, 6, 161–166. [in Ukrainian]

7. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [State Statistics Committee of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 20 August 2019). [in Ukrainian]
8. Zabashtanskyi M.M. (2016). Kontsesiini vidnosyn: finansovi determinanty rozvytku v Ukraini : monohrafiia [Concessionary relations: financial determinants of development in Ukraine : monograph]. Kyiv : Kondor-vydavnytstvo. [in Ukrainian]
9. Lyubitseva O.O. (2002). Rynok turisticheskikh uslug (geoprostorovyye aspekty) [The market of tourist services (geoprosstor aspects)]. Kiev : Alterpres. [in Russian]
10. Rohovyi A.V. (2017). Ekonomichna bezpeka: determinanty zabezpechennia v umovakh tsyklichnosti ekonomiky : monohrafiia [Economic security: determinants of assurance in a cyclical economy: monograph]. Kyiv : Kondor-vydavnytstvo. [in Ukrainian]

*Стаття надійшла до редакції 20.08.2019.
The article was received 20 August 2019.*